

Gordana Čupković
Zadar

UZ POČETKE HRVATSKIH FILOLOŠKIH AKCIJA

(*Povijest hrvatskoga jezika, 2. knjiga: 16. stoljeće*, glavni urednik Ante Bičanić, urednici: Radoslav Katičić i Josip Lisac, Croatica, Zagreb, 2011.)

Knjiga o hrvatskom jeziku 16. stoljeća solidan je presjek žanrovskih različitosti i različitih jezičnih stilizacija kao i presjek tekstološke problematike u povijesnojezično doba velikih previranja, ali i suštinske postojanosti. U vremenu vjerskih prijevora i povijesnih sukoba, na prostoru pretapanja renesanse i turskih osvajanja različitost je omot istosti, znakovi jezičnoga identiteta formirani glagoljskim neliturgijskim tekstovima ranijega razdoblja pronose se i dograđuju i na pragu novovjekovlja. Obradeni književnojezični tipovi čakavski, kajkavski, štokavski i hibridni, uz jezičnosustavske posebnosti, mnoštvom bitnih detalja upućuju na međusobnu čvrstu prepletenost koja i više od autorskih iskaza, bilo autoreferencijalnih i monoloških bilo u komunikaciji s drugima, nedvojbeno upućuje na nemogućnost zasijecanja hrvatske književnojezične povijesti na razdoblja prije i nakon: u tijeku koji se naziva hrvatski nacionalni korpus i koji vodi od početaka pismenosti do početka standardizacije nema suvišnih i nesvojstvenih rukavaca. S tim u vezi znatna je pažnja posvećena i glagoljaškoj sastavnici, u okviru koje posebno reformacijskim nastojanjima, a osobit je prinos uz sintetski pregled i mnoštvo ekscerpiranih podataka iz tekstova uz pobuđujuće napomene svima koji se na bilo koji način bave pisanom riječi kako je velik dio predmetnoga korpusa još uvijek neobrađen.

Mjesta povijesnoga kontinuiteta, neovisna o vjerskoj pripadnosti, naznačena u proučavanoj građi s jedne strane kao odraz kolektivna sjećanja a s druge kao odraz "usuglašene akcije", iščitavaju se i u predmetnim studijama. U proučavanom stoljeću nastavlja se tropismenost, kao izrazita hrvatska posebnost u srednjovjekovlju izrasla iz geostrateška položaja kontakata civilizacijskih krugova, romanskog, slavenskog i bizantskog, u ranonovovjekovlje prenesena u različitom omjeru pisama: latinični korpus u svim funkcijama znatno prevladava glagoljični koji je u nazadovanju zajedno s posvemašnjim siromaštvom glagoljaša koji s jedne strane nisu u mogućnosti financirati osnivanje novih tiskara pa se čak vraćaju prepisivanju knjiga a s druge strane i sami uviđaju prednosti latinice kao pisma za širi recepcijski krug. Ćirilica se pak očuvala u raznim ispravama, manje čakavskim više štokavskim i to posebno u prvoj polovici 16. st. Iz srednjovjekovne trojezičnosti starosla-

venski je nestao do reliktnih tragova, latinski je ojačao kao europski jezik znanosti, hrvatski buja kao jezik onodobne najveće slavenske književnosti, kojemu je polifunkcionalnost onemogućena prvenstveno zbog administrativne nesamostalnosti većine krajeva. Višestoljetna slaba sredenost hrvatskoga latiničnog slovopisa više od filološke "nepomnje" rezultat je državne nesamostalnosti, slijedom toga i nebrige izdavača, izražene nesustavnim ulaganjima ne samo u tiskanje djela na hrvatskom već i u sustav distribucije i prodaje knjiga; više od konstatacije da Hrvati knjige nisu čitali stoji konstatacija da je knjiga na hrvatskome teško tiskana i još teže nalazila put do čitatelja. To posebno vrijedi za reformacijska izdanja kojima je distribucija, uz općenit sustav financijskih poteškoća, otežana zabranom i progonima: bačve s krijumčarenim knjigama počesto su ostajale kod carinika opremljenih *Indeksom*.

Tragom očuvane korespondencije reformatora, smještenih u njemačkom Urachu a kasnije i u Gradišću, daju se dobro iščitati univerzalni problemi proizvodnje knjige kao i posvemašnje siromaštvo učenih autora, priređivača i prevoditelja. Stipan Konzul 1567. moli njemačkog velikaša Hansa von Weifpriacha 50 zlatnika za tiskanje hrvatske *Postille*, a zauzvrat mu nema ponuditi što drugo doli 100 primjeraka otisnutoga djela.

Učestala sintagma "ubogih Hrvata" (*die armen Crabaten*), koja se koristi u korespondenciji reformatora, ujedno je i naratem "usuglašene akcije" animiranja pomoći sa zapada; Stipan Konzul u težnji prosvjeđivanja animira njemačke velikaše isto kao što je Marulić, u težnji za europskim jedinstvom i jačanjem hrvatske obrane, nešto ranije animirao papu Hadrijana VI, tražeći "oružje, novce i sve potrepštine" a nudeći zauzvrat apstraktno "kovanje u zvijezde".

U odnosu na sponzore podrazumijevaju se i razni ustupci, koji se ponekad manifestiraju zamagljivanjem književnojezične koncepcije pa kao što je u srednjovjekovlju ideološki producirano Jeronimovo autorstvo glagoljice, u svrhu zaštite djelovanja, tako se u novom vijeku u svrhu iznalazjenja novčanih sredstava mjestimično producira općeslavenska intencija, posebno se to odnosi na reformacijska izdanja: njemačkom plemstvu zanimljiva je mogućnost propagiranja svojih društvenih vrijednosti duboko u nepoznatom turskom teritoriju, pa se s tim u vezi u prigodnim predgovorima s obzirom na recepcijski obuhvat spominju i jezici o kojima se zapravo malo zna (primjerice bugarski koji je hrvatskim reformatorima samo egzotično knjiško mjesto). Protivno irealnim manifestima reformatori djeluju tako da u sakralni stil uvode hrvatski narodni jezik, ističući kako u knjige postavljaju "ove priproste...vsagdanje, sadašnjega vrimena besede", pa im primjerice u *Katekizmu* sedma *zapovid* glasi: *ne kredi*, kakav je govorni izraz nezamisliv u biblijskom tekstu ranijih razdoblja. Sakralni stil u srednjem je vijeku manifestacija svečane crkvenoslavenske knjiškosti, koja svečanost obilježuje i spomenike tipa Bašćanska ploča, koju Katičić inkorporira u nacionalne okvire zajedno s jezikom kojim je pisana i nazivom "slovinski", a koju knjiškost reformatori označuju kao "pismenim načinom pisano". Afirmiranjem narodnoga jezika reformatori anticipiraju i kasnije tijekove, pogotovo znatnim zaokretom prema štokavštini. Zaokret prema štokavštini, osim u egzilu, vidljiv je i u domovini, Sanja Vulić u okviru štokavskoga književnojezičnog tipa među ostalim obrađuje djela Splićanina Komulovića i Zadrana Budinića.

Konzulove rečenice primjerice iz rukopisnoga prijevoda *Novoga zavjeta* (1560.): *Od vjeka ni slišano, da bi tko otvorio oči slipu roenu. Ako bi ovi ne bil od B(og)a ne bi mogal učiniti ništare*, ujedno se posve zgodno uklapaju u određenja književnih jezika čakavštine i arhaične štokavštine i njihove neodvojive bliskosti unutar jezičnog kompleksa.

Nešto kasnije, isusovac Kašić, koji za svoj također narodni prijevod Biblije nije dobio odobrenje za tiskanje, koristi sinonime gotovo na način reformatora, koji su kontaktnu sinonimiju proklamatski izložili kao sredstvo eksplikacije "zvizdicami na kraih karte" kao i u samom tekstu (primjerice: *liče vsaki beteg i vsaku bolezan*) radi što šire razumljivosti ali i propitivanja recepcije i težnje za daljnjim usustavnjivanjem književnoga jezika; čime se potvrđuje kako su bez obzira na religijsko usmjerenje filološki naponi i ciljevi bili jedinstveni.

Slijedeći "reformatorsku" misao zaključno se može istaknuti, u vremenu kad humanističke znanosti, opet u traganju za materijalnom pomoći, nezaustavljivo apsorbiraju leksik neoliberalne ideologije pa se produciraju elaborati o tržišnoj zanimljivosti znanstvenih i nastavnih sadržaja, pregaoci projekta povijesti hrvatskoga jezika držeći se klasičnih znanstvenih principa golemom energijom i predanošću na najbolji način studentima i javnosti prenose vrijednosti da rad na stjecanju znanja nije uzaludan, a posjedovano znanje temeljna je pretpostavka formiranja mislećeg subjekta, time i samosvijesti i emancipacije, tim više što smo u eri nove multikulturalnosti drugima zanimljivi ne toliko po mogućnosti loših kopija inozemnih tijekova koliko po začudnim posebnostima, pa ono što hrvatski jest i kako je kroz povijest bio, a o čemu zorno svjedoči knjiga o 16. stoljeću, ni po čemu ne zaslužuje biti arhivirano u slijepom rukavcu isplativosti.

